

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.7.2.17>

KIERUNKI DZIAŁAŃ ODESKIEGO KOMITETU POWIERNICZEGO O WIĘZIENIACH W CELU POPRAWY WARUNKÓW PRZETRZYMYWANIA WIĘŹNIÓW W XIX W.

Yevhen Yurash

aspirant Katedry Historii Ukrainy

Odeskiego Narodowego Uniwersytetu imienia I.I. Miecznikowa

(Odessa, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0001-8866-225X

Adnotacja. W artykule podkreślono działalność Odeskiego Komitetu Stowarzyszenia Powierniczego o więzieniach w zakresie poprawy warunków przetrzymywania więźniów. Zidentyfikowano pięć głównych kierunków Komitetu – poprawa warunków przetrzymywania więźniów, zapewnienie więźniom żywności i odzieży, zagospodarowanie pomieszczeń do przetrzymywania aresztantów, wyposażenie szpitali i aptek w więzieniach oraz działalność edukacyjna i oświatowa. Okazało się, że działalność Odeskiego Komitetu Stowarzyszenia Powierniczego została pozytywnie oceniona i wielokrotnie stawała się wzorem dla innych komitetów.

Słowa kluczowe: Odeski Komitet Stowarzyszenia Powierniczego o więzieniach, upiększanie, dobroczynność, Odessa.

DIRECTIONS OF ACTIVITIES OF THE ODESSA CUSTODY COMMITTEE ON PRISONS REGARDING THE IMPROVEMENT OF CONDITIONS OF PRISONERS IN THE XIX CENTURY

Yevhen Yurash

Postgraduate Student at the Department of History of Ukraine

Odesa I. I. Mechnikov National University (Odessa, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0001-8866-225X

e-mail: yurash20@ukr.net

Abstract. The article covers the activities of the Odessa Committee of the Guardianship Society for Prisons in the field of improving the conditions of detention. The Committee's five main areas are to improve the conditions of detention, to provide prisoners with food and clothing, to improve the facilities for detainees, to equip hospitals and pharmacies in prisons, and to educate and educate them. It was found that the activity of the Odessa Committee of the Trust Society was positively evaluated and repeatedly became a model for other Committees.

Key words: Odessa Committee of the Guardianship Society for Prisons, landscaping, charity, Odessa.

НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОДЕСЬКОГО ПІКЛУВАЛЬНОГО КОМІТЕТУ ПРО В'ЯЗНИЦІ ЩОДО ПОКРАЩЕННЯ УМОВ УТРИМАННЯ УВ'ЯЗНЕНИХ У XIX СТ.

Євген Юраш

аспірант кафедри історії України

Одеського національного університету імені І.І. Мечникова (Одеса, Україна)

ORCID ID: 0000-0001-8866-225X

e-mail: yurash20@ukr.net

Анотація. У статті висвітлено діяльність Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці в галузі благоустрою умов утримання в'язнів. Визначено, п'ять основних напрямів Комітету: покращення умов утримання ув'язнених, забезпечення в'язнів харчуванням та одягом, благоустрій приміщень для утримання арештантів, облаштування лікарень та аптек при в'язницях, освітня й просвітницька діяльність. З'ясовано, що діяльність Одеського комітету Піклувального товариства була позитивно оцінена й неодноразова ставала зразком для інших комitetів.

Ключові слова: Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці, благоустрій, благодійність, Одеса.

Вступ. Формування головних форм благодійності на Півдні України бере початок із другої половини XVIII – початку XIX ст. і відбувалося під впливом загальноєвропейського процесу розвитку державного піклування. Благодійні товариства мали різну спрямованість – культурну, релігійну, виховну та піклувальну. Одним із таких благодійних товариств було Піклувальне товариство про в'язниці. Створення Товариства, на думку О.М. Церенюка, стало результатом співвідношення двох взаємопов'язаних процесів – суспільного процесу як етапу розвитку благодійництва й державного як потреби в реформуванні тюремної системи

(Церенюк, 2012: 171). Сьогодні істориками досить активно досліджується тематика функціонування та розвитку благодійних товариств, наприклад, дослідження Ю.І. Гузенка «Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст.: на матеріалах Херсонської губернії» (Гузенко, 2004), Н.А. Колосової «Благодійницька діяльність в культурі України (кін. XX – поч. XXI ст.) в контексті вітчизняних і європейських традицій» (Колосова, 2006), І.С. Гребцової та В.В. Гребцова «Становлення державного попечительства і общественної благодійності в Одесі в кінці XVIII – 60-е гг. XIX ст.» (Гребцова, 2006) тощо. Серед досліджень наявні праці з історії піклувальних товариств про в'язниці, однак розглядаються вони в більшості регіонально й із юридичного погляд, як досвід функціонування пенітенціарної служби. Наприклад, дослідженням Миколаївського Піклувального комітету про тюрми займається Л.Л. Левченко (Левченко, 2019), а діяльністю Чернігівського комітету – В.М. Пальченкова (Пальченкова, 2012). Проте діяльність Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці ще не була предметом окремого дослідження.

Основна частина. Тому метою статті є дослідження напрямів діяльності Одеського комітету Піклувального товариства про в'язниці, зокрема щодо покращення умов утримання ув'язнених. Основними джерелами для дослідження стали архівні матеріали, що зберігаються в Державному архіві Одеської області (далі – ДАОО) у фонді № 361 «Одеський міський комітет опіки над в'язницями» (Одесский попечительный комитет о тюрьмах).

Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці виник у 1828 р., маючи статус губернського, опікувався над в'язницями Новоросійського краю та Бессарабської області. Організаційна діяльність Одеського міського піклувального комітету про в'язниці координувалася відповідно до роботи Санкт-Петербурзького комітету, у тому числі на нього поширювалася й законодавча база. Тому Одеський комітет здійснював свою діяльність згідно з Правилами Піклувального товариства про в'язниці, затвердженими імператором Олександром I, від 19 липня 1819 р. (Церенюк, 2012: 171).

При оцінці ролі Піклувального комітету в контексті розвитку пенітенціарної системи варто чітко окреслити два аспекти: перший – виконання ним функцій органів управління тюрмами, другий – діяльність, що була спрямована на поліпшення умов відбування ув'язнення. І саме головною метою Піклувального товариства про в'язниці загалом та Одеського комітету зокрема була опіка над ув'язненими, покращення й за можливості полегшення долі ув'язненого під вартою тощо. Загалом можна розглянути такі напрями діяльності Одеського комітету: покращення умов утримання ув'язнених, забезпечення продовольчими продуктами й одягом, забезпечення освітлення й опалення, облаштування лікарень і надання медичної допомоги, утримання церков при тюрмах тощо.

До *першого напрямку* варто зарахувати діяльність Комітету в контексті покращення умов утримання ув'язнених, зокрема розміщення в'язнів відповідності до санітарних і загальноприйнятих норм. Так, Піклувальний комітет постійно спостерігав і перевіряв, щоб арештантів розміщували залежно від віку, статі й виду злочину. На особливу увагу заслуговували саме неповнолітні утриманці тюремних замків, оскільки потребували додаткового захисту. До зазначеної категорії належали грудні, малолітні діти, які потрапляли разом із матерями або ж народжувалися у в'язниці, безпритульні та неповнолітні, які відбували покарання за скоєнні ними злочини. Спочатку грудні й малолітні діти могли перебувати з матерями в окремо відведених для цього камерах, а неповнолітні арештанти зазвичай утримувалися в будь-яких вільних кімнатах, окремо від дорослих. Проте згодом Піклувальним комітетом вирішувалося питання щодо покращення умов утримання дітей. Так, уже в 1843 р. ця ситуація вирішилася передачею зазначеної категорії дітей до Сиротинського дому на виховання й утримання, взамін Піклувальний комітет мав надавати фінансову допомогу щодо забезпечення продуктами харчування (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 53. Арк. 2).

Другий напрям – забезпечення арештантів одягом і продуктами харчування. Піклувальний комітет також постійно виділяв фінансування на одяг, білизну та засоби гігієни (баню, мило). Окрім того, що арештанти самі могли виготовляти собі одяг і білизну в ході виправних робіт, проте все ж забезпечення тканинами та іншими допоміжними матеріалами також передбачалося. У цьому напрямі на високому рівні було організовано роботу арештантів Одеським комітетом. Арештанти робили мотузки, розсукували канати й розщипували їх у жмути, плели кошики, мололи зерно, в'язали мітли, сортували пір'я для перин. У 1830 р. в Одеському тюремному замку було засновано навіть суконну фабрику (Церенюк, 2012: 178). До того ж окремо виділялося на утримання арештантів у тюремному замку й окремо для утримання лікарні. Так, наприклад, у одному з кошторисів економа за 1841 р. зазначалося, що на лікарню було закуплено 30 аршин полотна, засобів для прибирання та миття приміщень лікарні, тун для померлих тощо (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 8). При аналізі щорічних звітних документів Комітету можна чітко прослідкувати фінансову допомогу саме на продовольчі товари. Крім того, у цьому разі можна навіть зазначити й конкретні продукти, на які виділялися кошти, оскільки наявні кошториси закупівель (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 36. Арк. 4). Так, наприклад, за 1842 р. на продовольчі потреби було витрачено більше ніж 300 рублів, а це покупка м'яса (баранина, яловичина, солонина), риби, яєць і більш ніж на 3 тисячі рублів борошна, круп та овочів. Піклувальний комітет звертав завжди увагу на якість продуктів при поставках і, відповідно, на здоровий раціон харчування, а у вихідні та святкові дні (вівторок і четвер) раціон покращувався (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 27–28).

До *третього напрямку* належить діяльність Комітету щодо благоустрою приміщень для утримання в'язнів, а саме облаштування тюрем, за потреби будівництво додаткових приміщень, забезпечення опалення

й освітлення приміщень тощо. Згідно зі щорічними звітами неодноразово порушувалося питання щодо незадовільного стану тюремних замків. Так, важливими питаннями, які постійно вимагали вирішень і, крім того, значних фінансових затрат, були проблеми опалення й освітлення (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 2). Неодноразово членами Комітету порушувалося питання щодо недостатнього освітлення приміщень тюремного замку, постійного пошуку та залучення додаткових коштів для вирішення цього питання, пошуку різних економічних варіантів використання матеріалів для освітлення, наприклад, переробка ламп у ліхтарях для більш ефективного освітлення тощо (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 22. Арк. 1). Є свідчення щодо звернення представниками Піклувального комітету в березні 1846 р. до Миської думи щодо вирішення фінансування опалення й освітлення. Розуміючи фінансову складність і при аналізі кошторису витрат, Миська дума погодилася додатково виділяти кошти на світло й опалення (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 66–67 зв.).

На значну увагу в піклувальній діяльності заслуговує **четвертий напрям** – облаштування лікарень та аптек при в'язницях, запрошення лікарів для догляду за хворими (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 366. Арк. 3), організація поховання арештантів за потреби. Згідно з різними статистичними даними, що постійно надавалися до відомчих органів, за 1843 р. налічувалося 1065 хворих, які перебували в тюремній лікарні. Відповідно до відомостей, на кожного хворого лікарня отримувала по 85 к. на утримання та 3 к. на медикаменти (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 70 зв. – 71). Крім того, головний лікар звертався до Комітету й щодо отримання необхідних речей для функціонування лікарні, наприклад, такими як годинник для слідкувальників за часом при роздачі ліків, ширма для відгородження померлих, фельдшерський набір, лікувальні посібники (книги) тощо. Головний лікар у серпні 1843 р. звертався до Комітету також із проханням звернути увагу на стан тюремного замку, особливу проблему він бачив у незаскленості вікон, що, власне, і вважав причиною збільшення захворюваності серед арештантів (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 48. Арк. 72–73).

П'ятий напрям передбачав освітню та просвітницьку діяльність Одеського комітету. Саме моральне виправлення й налаштування на шлях істини було важливою умовою утримання арештантів. Тому в цьому напрямі піклування передбачалося у формі організації діяльності освітньої роботи зі священнослужителем, який спеціально запрошувався в чітко встановлені дні для навчання з арештантами, зокрема читання Закону Божого. Саме моральному виправленню відводилася значна увага у вихованні арештантів. Крім того, Комітет займався й облаштуванням спеціально відведених кімнат або ж окремих приміщень для навчання. Також при тюремному замку існувала церква (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 420. Арк. 2).

Станом на 1859 р., за загальноімперськими звітами, констатувалося, що при 19 губернських тюремних замках утворено школи в окремих приміщеннях, а при 12 таких замках через неможливість мати окрему будівлю виділялася спеціальна камера для занять. Одеський комітет Піклувального товариства над в'язницями мав значні успіхи в забезпеченні неповнолітніх ув'язнених і дітей арештантів достатніми умовами для їх приживання та розвитку. Так, в Одесі була відкрита школа для жебрацьких та арештантських дітей, для школи виділено окреме приміщення, яке знаходилося в 4 верстах від міста, на березі моря, на середньому фонтані. Існувала вона за рахунок пожертвувань благодійників. У літній час хлопці займалися польовими роботами й садівництвом, а дівчатка – шиттям і ремонтом одягу. Під керівництвом священника вони навчалися грамоти, письма, Закону Божого та церковного співу. Проте в 1859 р. постало питання щодо фінансування цього закладу. Оскільки пожертвування проводилися не на регулярній основі, то, відповідно, Комітету потрібно весь час шукати додаткового фінансування (ДАОО. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 358. Арк. 117 зв. – 118 зв.).

Висновки. Отже, Одеський комітет Піклувального товариства про в'язниці проводив активну діяльність щодо покращення умов утримання арештантів. Піклувальний комітет виконував одну з важливих функцій суспільства, даючи можливість виправлення та повернення до суспільного життя ув'язнених. У цій діяльності було виділено п'ять основних напрямів: покращення умов утримання ув'язнених, забезпечення арештантів одягом і продуктами харчування, благоустрою приміщень для утримання, облаштування лікарень та аптек при в'язницях, освітня й просвітницька діяльність. Відповідна діяльність саме Одеського комітету неодноразово високо оцінювалася загальним керівництвом Піклувальних комітетів у Санкт-Петербурзі та ставилася за приклад у порівнянні з іншими імперськими комітетами.

Список використаних джерел:

1. Гребцова І.С., Гребцов В.В. Становление государственного попечительства и общественной благотворительности в Одессе в конце XVIII – 60-е гг. XIX ст. Одеса, 2006. 320 с.
2. Гузенко Ю. Становлення і діяльність благодійних об'єднань на півдні України в другій половині XIX – на початку XX ст.: на матеріалах Херсонської губернії. Київ, 2004. 241 с.
3. Колосова Н. Благодійницька діяльність в культурі України (кін. XX – поч. XXI ст.) в контексті вітчизняних і європейських традицій : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Київський нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2006. 20 с.
4. Левченко Л. Миколаївський піклувальний про тюрми комітет як орган управління тюремним господарством та опіки над в'язнями. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. Вип. 3. С. 44–58. URL: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.3.04>.
5. Пальченкова В.М. Чернігівський комітет товариства піклувального про тюрми: основні форми, методи та зміст діяльності. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2012. Вип. 2. С. 188–193.
6. Церенюк О.М. Роль комітетів Товариства піклувального про тюрми у розвитку пенітенціарної системи Наддніпрянської України XIX ст. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2002. Вип. 5. С. 169–183.

7. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 14. 58 арк.
8. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 22. 25 арк.
9. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 36. 200 арк.
10. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 38. 103 арк.
11. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 42. 70 арк.
12. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 48. 117 арк.
13. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 53. 2 арк.
14. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 68. 156 арк.
15. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 358. 132 арк.
16. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 366. 54 арк.
17. Державний архів Одеської області. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 420. 37 арк.

References:

1. Grebtcova, I. S., Grebtcov, V. V. (2006). Stanovlenie gosudarstvennogo popechitelstva i obshchestvennoi blagotvoritelnosti v Odesse v kontse XVIII – 60-e gg. XIX st. [Formation of state guardianship and public charity in Odessa at the end of the 18th – 60s. XIX century]. 320 p. [in Russian]
2. Huzenko, Yu. (2004). Stanovlennia i diialnist blahodiinykh obiednan na pividni Ukrainy v druhii polovyni XIX – na pochatku XX st.: na materialakh Khersonskoi hubernii [Formation and activity of charitable associations in the south of Ukraine in the second half of the XIX – in the beginning of the XX century: on materials of the Kherson province]. K., 2004. 241 p. [in Ukrainian].
3. Kolosova, N. (2006). Blahodiinytska diialnist v kulturi Ukrainy (kin. XIX – poch. XX st.) v konteksti vitchyznianskykh i yevropeyskykh tradytsii [Charitable activity in the culture of Ukraine (late XX – early XXI century) in the context of domestic and European traditions]. Avtoref. dys. ... kand. istor. nauk / 07.00.01– Istoriiia Ukrainy; Kyivskyi nats. un-t kultury i mystetstv. K., 20 p. [in Ukrainian].
4. Levchenko, L. (2019). Mykolaiivskyi pikluvalnyi pro tiurny komitet yak orhan upravlinnia tiuremnym hospodarstvom ta opiky nad viazniamy [Mykolayiv Prison Trusteeship Committee as a Prison Management and Prison Guard]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy*. Vyp. 3. P. 44-58. <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.3.04> [in Ukrainian].
5. Palchenkova, V. M. (2012). Chernihivskyi komitet tovarystva pikluvalnoho pro tiurny: osnovni formy, metody ta zmist diialnosti [Chernihiv Committee of the Society for the Care of Prisons: Basic Forms, Methods and Content of Activity]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. Vyp. 2. P. 188–193 [in Ukrainian].
6. Tsereniuk, O. M. (2002). Rol komitetiv Tovarystva pikluvalnoho pro tiurny u rozvytku penitentsiarnoi systemy Naddniprianskoi Ukrainy XIX st. Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XIX st. Vyp. 5. S. 169–183 [in Ukrainian].
7. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 14. 58 ark. [in Russian].
8. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 22. 25 ark. [in Russian].
9. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 36. 200 ark. [in Russian].
10. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 38. 103 ark. [in Russian].
11. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 42. 70 ark. [in Russian].
12. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 48. 117 ark. [in Russian].
13. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 53. 2 ark. [in Russian].
14. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 68. 156 ark. [in Russian].
15. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 358. 132 ark. [in Russian].
16. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 366. 54 ark. [in Russian].
17. State archives of Odessa Region (Ukraine). F. 361. Op. 1. Spr. 420. 37 ark. [in Russian].